

PRIVĀTAUTONOMIJAS IEROBEŽOJUMI STARPTAUTISKAJĀS PRIVĀTTIESĪBĀS: ŠĶĪRĒJTIESU LIKUMA KONTEKSTĀ

LIMITATIONS OF PRIVATE AUTONOMY IN PRIVATE INTERNATIONAL LAW IN THE CONTEXT OF ARBITRATION LAW

Inga Kačevska, *Dr. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Starptautisko un Eiropas tiesību zinātņu katedras asociētā profesore

Aleksandrs Fillers, *Dr. iur., LL.M.*

Rīgas Juridiskās Augstskolas docents,
Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Starptautisko un Eiropas tiesību zinātņu katedras pasniedzējs

Summary

Party autonomy is one of the pillars of arbitration. Throughout the world, arbitration laws typically aim to provide parties with extensive freedom to tailor arbitration procedure to their specific dispute. The Arbitration Law of Latvia radically diverges from this model, as its rules significantly and disproportionately restrict party autonomy. The most notable deviation pertains to the selection of arbitrators. All the permanent arbitration institutions in Latvia must maintain a mandatory list of arbitrators. Parties are only permitted to select arbitrators from those lists. The authors argue that this restriction is disproportionate and does not promote impartial arbitration. Moreover, the mandatory nature of these lists substantially restricts the parties' ability to select arbitrators with the most pertinent expertise for the specific dispute.

Atslēgvārdi: privātautonomija, Šķirējtiesu likums, slēgtie šķirējtiesnešu saraksti

Keywords: private autonomy, Arbitration Law, closed lists of arbitrators

Ievads

2015. gada 1. janvārī stājās spēkā Šķirējtiesu likums,¹ tādējādi no Civilprocesa likuma tika izslēgtas 61.–65. nodaļa. Ar Šķirējtiesu likuma pieņemšanu likumdevējs vēlējās pilnveidot šķirējtiesas normatīvo regulējumu un kontroles mehānismus, kā arī

¹ 2014. gada 11. septembra likums (spēkā no 01.01.2015.). Latvijas Vēstnesis, 2014, Nr. 194.

samazināt milzīgo šķīrējtiesu skaitu Latvijā.² Diemžēl mērķis nav sasniegts.³ Šķīrējtiesu likuma anotācijā tika norādīts, ka ir ņemts vērā arī UNCITRAL Starptautiskās komeršķīrējtiesas Parauglikums (turpmāk – UNCITRAL Parauglikums),⁴ kas ir visā pasaulē izmantojams šķīrējtiesu normatīvā regulējuma standarts, tomēr tas tā nav. Šķīrējtiesu likumā likumdevējs gandrīz pilnībā nodublēja vecās Civilprocesa likuma normas, šķīrējtiesu skaits tāpat ir neierasti liels salīdzinājumā ar jebkuru citu Eiropas valsti, bet kontroles mehānismi nav bijuši pietiekami attīstīti, lai uzlabotu šķīrējtiesu spriedumu kvalitāti un uzticību šķīrējtiesām.

Šajā rakstā autori analizēs, kā pārmērīgi privātautonomijas ierobežojumi Šķīrējtiesu likumā ne tikai nav uzlabojuši šķīrējtiesu regulējumu Latvijā, bet apdraud neatkarīgu un objektīvu strīdu risināšanu. Šķīrējtiesu likums neatbilst starptautiskajiem standartiem, tāpēc Latvija tuvākajā nākotnē nevarēs konkurēt ar ārvalsts šķīrējtiesām un kļūt par starptautisku strīdu izšķiršanas centru, piedāvājot modernu strīdu izšķiršanas mehānismu.

1. Privātautonomija un šķīrējtiesas process

Privātautonomija ir viens no šķīrējtiesas procesa stūrakmeņiem.⁵ Šķīrējtiesas procesa mērķis un priekšrocība ir tieši tajā, lai dotu pusēm iespēju uz savstarpējās vienošanās pamata pielāgot strīda izšķiršanas procesu konkrētā strīda specifikai.⁶ Bez procesuālas autonomijas šķīrējtiesas process zaudē jēgu un vienu no galvenajām priekšrocībām pār citām strīdu risināšanas metodēm.⁷ Tādēļ ir pašsaprotami, ka attīstīta šķīrējtiesas tiesiska ietvara pamatā ir divi principi: 1) minimāls regulējums; 2) privātautonomijas noteicošā loma.⁸

Privātautonomijas princips tiek deklarēts arī Latvijas Šķīrējtiesu likuma 21. panta pirmajā teikumā, kurā ir noteikts, ka pusēm ir tiesības šā likuma ietvaros brīvi noteikt šķīrējtiesas procesa kārtību. Nevar arī noliegt, ka šajā likumā ir ietverti būtiski privātautonomijas principa elementi. Piemēram, strīda puses var atkāpties no procesa konfidencialitātes (23. panta otrā daļa), vienoties par procesa valodu, šķīrējtiesas

² Sk.: 2013. gada 27. decembrī Saeimā iesniegtā likumprojekta Nr. 1039/Lp11 "Šķīrējtiesu likums" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija).

³ Sk. arī: Rasnačs L. Tiesību uz strīdu taisnīgu izšķiršanu aizsardzība šķīrējtiesas procesā. Grām.: Konstitucionālās vērtības mūsdienu tiesiskajā telpā: Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 6. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 391. lpp.

⁴ UNCITRAL Starptautiskās tirdzniecības šķīrējtiesas Parauglikums (lietots arī – Starptautiskās komerciālās arbitražas Parauglikums): ANO Starptautiskās tirdzniecības tiesību komisija (UNCITRAL) pieņēmusi 1985. gada 21. jūnijā (1985 UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration. U.N. Doc A/40/17, Annex I, adopted by the United Nations Commission on International Trade Law on June 21, 1985), https://uncitral.un.org/en/texts/arbitration/modellaw/commercial_arbitration [aplūkots 20.03.2023.].

⁵ Born G. B. International Commercial Arbitration. 3rd ed. Vol. I. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2021, p. 81; Blackaby N. et al. Redfern and Hunter on International Arbitration. 6th ed. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2015, p. 355.

⁶ Born G. B. 2021, p. 82.

⁷ Starptautisko šķīrējtiesas kontekstā sk.: Gaillard E., Savage J. Fouchard Gaillard Goldman on International Commercial Arbitration. The Hague: Kluwer Law International, 1999, p. 1.

⁸ Lew J. D. M., Mistelis L. A., Kröll S. Comparative international commercial arbitration. The Hague: Kluwer Law International, 2003, p. 28.

izdevumu segšanas kārtību utt.⁹ Vienlaikus tajā ir sastopami grūti izprotami šī principa ierobežojumi, kas principiāli atšķiras no privātautonomijas izpratnes citās valstīs.

Piemēram, Latvijas Šķīrējtiesu likuma 41. panta trešajā daļā strīda pusēm tiek imperatīvi atņemtas tiesības pierādīt apstākļus ar liecinieku liecībām. Tajā pašā laikā starptautiskā tiesību literatūrā pušu iespējas pielāgot šķīrējtiesas procesu konkrētā strīda vajadzībām, arī attiecībā uz pierādījumiem, tiek uzskatītas par vienu no galvenajām šķīrējtiesas procesa priekšrocībām.¹⁰ Tas attiecas arī uz pušu iespēju pēc sava ieskata vienoties par tādu pierādīšanas kārtību, kādu tās uzskata par atbilstošu; cita starpā arī tādu, kas kardināli atšķiras no pierādīšanas kārtības konkrētās valsts nacionālajā tiesā.¹¹ Šķīrējtiesas procesa priekšrocība slēpjas nevis sastingušajā procesuālā formālismā, bet elastībā, kas ļauj pusēm vienoties par tādu strīdu risināšanas procesu, kas vislabāk atbilst viņu konkrētajam strīdam.

Atšķirībā no citām valstīm un starptautiskās prakses Šķīrējtiesu likuma 12. panta otrā daļa paredz: ja šķīrējtiesas līgumu slēdz elektroniski, tas ir jāfiksē ar drošu elektronisku parakstu. Šāda prasība arī ierobežo pušu brīvību slēgt līgumus jebkurā formā.

Tāpat Latvijā privātautonomijas principa bezprecedenta ierobežojums slēpjas arī tajā, ka likumdevējs faktiski ir ierobežojis pušu tiesības vienoties par *ad hoc* šķīrējtiesu. Formāli *ad hoc* šķīrējtiesas Latvijā var pastāvēt, to apstiprina Latvijas Šķīrējtiesu likuma 3. pants, nosakot, ka “*Ad hoc* šķīrējtiesu izveido, pamatojoties uz pušu vienošanos”.¹² Tomēr no likuma 58. panta otrās daļas izriet, ka *ad hoc* šķīrējtiesas spriedumu Latvijā nevar izpildīt piespiedu kārtā.¹³ Papildus ir jānorāda arī uz apstākli, ka saskaņā ar Civilprocesa likuma 139. panta otro daļu tiesā var iesniegt pieteikumu par prasības nodrošināšanu vai pagaidu aizsardzību tikai pirms prasības celšanas pastāvīgā šķīrējtiesā. Arī šis mehānisms netiek attiecināts uz gadījumiem, kad puses ir vienojušas izskatīt strīdu *ad hoc* šķīrējtiesā.

Paredzot šādu regulējumu, likumdevējs viennozīmīgi ir izvēlējies ignorēt privātautonomijas principu – puses, kas ir uzskatījušas, ka tieši *ad hoc* šķīrējtiesas process būtu atbilstošs viņu strīdam, tiek sodītas par savu izvēli. Likumdevējs grūti izskaidrojumu apsvērumu dēļ ir uzskatījis, ka šajā jautājumā zina labāk par pusēm, un skaidri norādījis, ka *ad hoc* šķīrējtiesas process Latvijā nav vēlams.

Tomēr praksē visbūtiskākais privātautonomijas ierobežojums ir saistīts ar to, ka pusēm ir liegta iespēja izvēlēties tos šķīrējtiesnešus, kurus tās uzskata par piemērotākiem strīda izšķiršanā. Šo ierobežojumu autori detalizēti apskatīs turpmāk.

⁹ Šķīrējtiesas likuma 23. panta trešā daļa.

¹⁰ Born G. B. *International Commercial Arbitration*. 3rd ed. Vol. I. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2021, p. 83; Blackaby N. et al. 2015, p. 30.

¹¹ Nacimiento P., Kröll S. M., Böckstiegel K.-H. *Arbitration in Germany: The Model Law in Practice*. 2nd ed. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2015, p. 254.

¹² Krūmiņš T. *Arbitration in Latvia: A Cautionary Tale?* *Journal of International Arbitration*, 2017, No. 2, pp. 303–332.

¹³ Turpat. To apstiprina arī Civilprocesa likuma 534.–537. pants.

2. Šķīrējtiesnešu obligātie saraksti kā nesamērīgs privātautonomijas ierobežojums

Izstrādājot Šķīrējtiesu likumu, sākotnēji tika paredzēts, ka pēc apmācībām šķīrējtiesneši izies sertifikācijas procesu, bet, nosakot noteiktus kritērijus, ārvalsts juristi tiks pielīdzināti sertificētam šķīrējtiesnesim.¹⁴ Tomēr, apspriežot likumprojektu trīs lasījumos, šo nosacījumu vietā tika iekļautas normas par obligātajiem šķīrējtiesnešu sarakstiem (Šķīrējtiesu likuma 4. panta otrās daļas piektais punkts). Likuma 8. panta otrā daļa noteic, ka pastāvīgās šķīrējtiesas dibinātājs sastāda pastāvīgās šķīrējtiesas šķīrējtiesnešu sarakstu, kurā iekļauj ne mazāk kā 10 šķīrējtiesnešus, un šķīrējtiesnesis var būt ne vairāk kā triju pastāvīgo šķīrējtiesu sarakstos (14. panta ceturtda daļa). Tātad Latvijā šķīrējtiesnešus var iecelt tikai no šiem sarakstiem.

Kā paskaidrots tālāk, diemžēl šāds nosacījums ne tikai neuzlabo šķīrējtiesu vidi Latvijā, bet ir pretrunā ar vienu no šķīrējtiesas pamatprincipiem – iespēju pusēm realizēt savu pušu autonomiju – iecelt piemērotāko šķīrējtiesnesi, kuram ir noteiktas zināšanas, pieredze, reputācija, lai efektīvi un kvalitatīvi izšķirtu strīdu.¹⁵ Starptautiski ir atzīts, ka šādi saraksti dramatiski ietekmē tirgus efektivitāti,¹⁶ neuzlabo šķīrējtiesas darba kvalitāti¹⁷ un ka šādas listes kavē, ierobežo un deformē konkurenci.

Šķīrējtiesnešu saraksts un to skaits sarakstā. Šī raksta rakstīšanas laikā Uzņēmuma reģistrā ir reģistrētas 64 šķīrējtiesas, no kurām 35 šķīrējtiesās ir minimālais šķīrējtiesnešu skaits – desmit, 17 šķīrējtiesās sarakstā ir līdz 15 šķīrējtiesnešiem. Pirmkārt, ja šķīrējtiesnešu sarakstā ir minimālais šķīrējtiesnešu skaits, var izveidoties situācija, kad nav iespējams nokomplektēt trīs šķīrējtiesnešu sastāvu, jo, piemēram, astoņiem šķīrējtiesnešiem ir interešu konflikts ar pusēm, to pārstāvjiem, citiem šķīrējtiesnešiem vai persona atsakās būt par šķīrējtiesnesi, jo nepārvalda šķīrējtiesas procesa valodu vai viņai nav nepieciešamo zināšanu konkrētajā strīda jomā. Otrkārt, izvēle no tikai desmit šķīrējtiesnešiem ir ārkārtīgi limitēta. Turklāt šķīrējtiesneši var būt šķīrējtiesnešu sarakstā vismaz trīs šķīrējtiesās. Kā redzams no publiski pieejamiem sarakstiem, lielākā daļa šķīrējtiesnešu ir arī izmantojuši šo iespēju, bet tādējādi ir arī radījuši slēgtu un monopolistisku vidi.

Citur pasaulē atsevišķas šķīrējtiesas publicē ieteicamo šķīrējtiesnešu listi. Pusēm nav obligāti no šī saraksta jāieceļ šķīrējtiesnesis, bet šādi šķīrējtiesas institūcija vēlas uzlabot savu tēlu un prestižu, norādot, ka pie viņiem strīdus izšķir ļoti atpazīstamas un kompetentas personālijas.

Tāpat starptautiski nav ierasta prakse veidot slēgtos vai obligātos šķīrējtiesnešu sarakstus. Viena no retajām starptautiskajām šķīrējtiesām, kurai ir slēgts šķīrējtiesnešu saraksts, ir Sporta šķīrējtiesa, kas atrodas Lozannā.¹⁸ Šī šķīrējtiesa tiek asi kritizēta par šādu sarakstu, lai gan tajā ir ap 350 šķīrējtiesnešu, kuri iziet ļoti stingru

¹⁴ 2013. gada 27. decembrī Saeimā iesniegtā likumprojekta Nr. 1039/Lp11 "Šķīrējtiesu likums" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija).

¹⁵ Sk.: UNCITRAL Parauglikuma 11. panta pirmā un otrā daļa.

¹⁶ Guandalini B. Economic Analysis of the Arbitrator's Function. Kluwer Law International, 2020, p. 200.

¹⁷ Born G. B. International Commercial Arbitration. Vol. II, 3rd ed., 2022, § 12.04[D][2].

¹⁸ Court of Arbitration for Sport, <https://www.tas-cas.org> [aplūkots 09.03.2023.]. Arī CIETAC (Ķīnas Starptautiskā ekonomiskā un tirdznieciskā šķīrējtiesas komisija) ir šķīrējtiesnešu saraksts, tomēr, saskaņā ar CIETAC reģlamenta 26. panta otro daļu, šķīrējtiesnesis var tikt iecelts ārpus saraksta, ja vien CIETAC priekšsēdētājs ir to apstiprinājis, <http://www.cietac.org/> [aplūkots 09.03.2023.].

atlasē procesu – tiek pārbaudītas viņu rekomendācijas, kompetence sporta un arbitrāžas tiesībās, valodu zināšanas. Šāds nosacījums, ka šķīrējtiesnesis tiek iecelts no obligātā saraksta, ir pretējs tradicionālajam principam par pušu autonomiju, tāpēc Eiropas Cilvēktiesību tiesā tika lūgts izvērtēt, vai tas nav pretrunā ar tiesībām uz taisnīgu tiesu.¹⁹ Eiropas Cilvēktiesību tiesa noteica, ka tik tiešām pieteicējai nebija tiesības iecelt šķīrējtiesnesi ārpus saraksta un ka viņai nebija pilnīgas brīvības kā, piemēram, komercšķīrējtiesas procesā, tomēr šajā sarakstā tajā laikā bija vairāk nekā 300 arbitru un lietā netika iesniegti nekādi pierādījumi, ka visi šie šķīrējtiesneši ir neobjektīvi.²⁰ Šeit jāpatur prātā, ka Sporta šķīrējtiesa atšķiras ar savu īpašo specializāciju, tās sarakstā nav tikai desmit šķīrējtiesnešu, un, kā skaidrots tālāk, katrs šķīrējtiesnesis, uzņemoties lietu, rakstiski apliecina savu neatkarību.

Šķīrējtiesneša kompetence. Atbilstoši Šķīrējtiesu likuma 14. panta otrajai daļai par šķīrējtiesnesi var iecelt jebkuru pilngadīgu personu, kas rakstveidā piekritusi būt pastāvīgās šķīrējtiesas šķīrējtiesnešu sarakstā un atbilst noteiktām prasībām.²¹ Uzņēmuma reģistrā tiek iesniegts šķīrējtiesas apliecinājums, ka sarakstā ietvertie šķīrējtiesneši atbilst šīm prasībām un iesniedz kvalifikāciju pamatojošos dokumentus (8. pants, 3. daļa). Uzņēmuma reģistrs uzrauga šķīrējtiesnešu atbilstību likuma prasībām un var lemt par šķīrējtiesas izslēgšanu no reģistra (9. pants). Pirmkārt, nav publiski pieejama informācija, ka Uzņēmuma reģistrs izmantotu šādu tiesību izslēgt kādu no šķīrējtiesām. Piemēram, viena no šķīrējtiesnešu prasībām ir nevainojama reputācija – kā tā tiek pārbaudīta un pierādīta? Otrkārt, ir daļēji saprotama likumdevēja vēlme iecelt tikai tos šķīrējtiesnešus, kas ir ar juridisko izglītību un pieredzi, tomēr šāds ierobežojums nav īsti atbilstošs mūsdienu modernajam šķīrējtiesas procesam, jo ir nepieciešamība pēc tādiem šķīrējtiesnešiem, kas zina detalizētas būvniecības, finanšu vai kādas citas nozares īpatnības. Protams, ka šķīrējtiesneši, kas nav juristi, ir apguvuši šķīrējtiesas procesa nianses un sprieduma rakstīšanas māku. Vai liste ar 10 šķīrējtiesnešiem garantē specializāciju visās iespējamās jomās?

Papildus jāpiebilst, ka, izvērtējot šķīrējtiesnešu listes, var konstatēt, ka pārsvarā tajās ir iekļauti Latvijas juristi ar ierobežotām svešvalodu zināšanām. Nav etniskās, dzimuma vai reliģiskās daudzveidības. Tieši pretēji, bieži vien sarakstos ir iekļauti dzīvesbiedri, vienā juridiskajā birojā strādājošie juristi vai kā citādi savstarpēji saistītas personas. Tas savukārt var apdraudēt šķīrējtiesnešu neatkarību un objektivitāti, sevišķi, ja šķīrējtiesas sastāvā ir trīs šķīrējtiesneši (Šķīrējtiesu likuma 29. panta pirmā daļa).

Šķīrējtiesnešu neatkarība un objektivitāte. Šķīrējtiesu likuma 14. panta piektā daļa noteic, ka šķīrējtiesnesim, izšķirot civiltiesisko strīdu, jābūt neatkarīgam, objektīvam un taisnīgam. Savukārt 16. pants nosaka gadījumus, kad šķīrējtiesnesis nav tiesīgs piedalīties lietas izskatīšanā, tomēr šis uzskaitījums ir nepilnīgs. Te, iespējams, likumdevējam ir jāseko minimālā regulējuma principam.

¹⁹ European Court of Human Rights Judgment in the case of *Mutu and Pechtein v. Switzerland*. Application No. 40575/10 and 67474/10, 2 October 2018.

²⁰ *Ibid.*, § 156–158.

²¹ 1) tai nav nodibināta aizgādība; 2) tai ir nevainojama reputācija; 3) tai ir augstākā profesionālā vai akadēmiskā izglītība (izņemot pirmā līmeņa profesionālo izglītību) un iegūta jurista kvalifikācija; 4) tā uzkrājusi vismaz triju gadu praktiskā darba pieredzi, strādājot augstskolas tiesību zinātņu specialitātes akadēmiskā personāla amatā vai citā juridiskās specialitātes amatā.

Diemžēl šķīrējtiesnešu neatkarībai un objektivitātei Latvijā ir pievērsta ļoti maza uzmanība. Izpratne par šo jautājumu krasi un negatīvi atšķiras no starptautiskajiem standartiem, piemēram, no tiem, kas atrodami Starptautiskās juristu asociācijas Vadlīnijās par interešu konfliktiem starptautiskajā šķīrējtiesā,²² ko kā autoritatīvu tiesību avotu ir atzinusi arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa.²³

Piemēram, nereti Latvijā viens un tas pats prasītājs var nodot vairākus desmitus strīdu vienā šķīrējtiesā atbilstoši identiskai šķīrējtiesas atrunai, tādējādi pilnīgi iespējams, ka viens un tas pats šķīrējtiesnesis no mazā saraksta vairākkārtīgi tiek iecelts lietās ar konkrēto prasītāju. Starptautiskais standarts paredz, ka bažas par šķīrējtiesneša neatkarību un objektivitāti pastāv, ja persona pēdējo trīs gadu laikā ir bijusi šķīrējtiesnesis citā procesā, kurā iesaistīta viena no pusēm.²⁴ Tiek uzskatīts: ja persona tiek iecelta biežāk par trīs reizēm trīs gadu laikā strīdā ar vienu un to pašu pusi, šķīrējtiesnesis kļūst vairāk par puses pārstāvi, cenšas izpatikt konkrētajai pusei un papildus nopelnīt. Tomēr Latvijā to gandrīz nav iespējams pārbaudīt, jo, atšķirībā no citām valstīm, parasti šķīrējtiesneši rakstiski neatklāj interešu konfliktus, rakstiski neaizpilda neatkarības deklarācijas un šķīrējtiesnesi nevar noraidīt saskaņā ar Šķīrējtiesu likuma 17. panta piekto daļu, jo puse šķīrējtiesas procesā var nezināt par noraidīšanas apstākļiem. Tādējādi pilnīgi iespējams, ka atbilstoši Civilprocesa likuma 535. panta otrajai daļai izpildu raksta stadijā ir jālūdz tiesai izprasīt informāciju no šķīrējtiesas, piemēram, cik reižu pēdējo gadu laikā konkrētais šķīrējtiesnesis ir skatījis lietas ar vienu un to pašu prasītāju.

Turklāt neatkarības un objektivitātes trūkums ir konstatējams ne vien tad, ja tas ticis pierādīts, bet arī tad, ja par neatkarības un objektivitātes esamību var rasties pamatotas šaubas. Šādu šaubu iemesls var būt šķīrējtiesas organizatoriskā struktūra, šķīrējtiesnešu iepriekšējās attiecības ar pusēm, kā arī citi faktori.²⁵ Lai arī Šķīrējtiesu likums precīzāk nedefinē, kas ir “pamatotas šaubas”, tās ir definētas Starptautiskās advokātu asociācijas izstrādātajās vadlīnijās: “Šaubas ir pamatotas, ja saprātīga un informēta trešā persona secina, ka, iespējams, šķīrējtiesnesi, tam pieņemot lēmumu, varētu ietekmēt tādi faktori, kas nav saistīti ar pušu izklāstīto strīda lietas būtību.”²⁶ Piemēram, Latvijā atsevišķi šķīrējtiesneši formāli un neformāli kontrolē šķīrējtiesu institūcijas, lai noteiktu, kurš tiek iecelts par šķīrējtiesnesi. Ir situācijas, kad šķīrējtiesas izpildu institūciju (piem., prezidiju, valdi u. c.) vada tie paši cilvēki, kas ir arī šķīrējtiesnešu sarakstā. Daudzos Latvijas pastāvīgo šķīrējtiesu reglamentos ir noteikts: ja puses neieceļ šķīrējtiesnesi vai par to nevienojas, šķīrējtiesnesi ieceļ prezidijs. Bieži vien prezidijs ieceļ savu prezidija kolēģi par šķīrējtiesnesi. Pat tad, ja šādi ieceltais šķīrējtiesnesis neparaksta lēmumu prezidija vārdā, šāda rīcība ir ne tikai neētiska, bet arī kropļo konkurenci.

²² IBA Guidelines on Conflicts of Interests in International Arbitration, 23 October 2014, <https://www.ibanet.org/MediaHandler?id=e2fe5e72-eb14-4bba-b10d-d33dafee8918> [aplūkots 20.03.2023.].

²³ European Court of Human Rights Judgment in the case of *BEG S.P.A. v. Italy M.* Application No. 5321/11, 20.05.2021.

²⁴ Starptautiskās juristu asociācijas Vadlīnijās par interešu konfliktiem starptautiskajā šķīrējtiesā, 3.1.3. p.

²⁵ Sk. Satversmes tiesas 17.01.2005. spriedumu lietā Nr. 2004-10-10 “Par Civilprocesa likuma 132. panta pirmās daļas 3. punkta un 223. panta 6. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam”. Latvijas Vēstnesis, 2005, Nr. 9; Ziņotājs, 2005, Nr. 4, 10. p.

²⁶ Starptautiskās juristu asociācijas Vadlīnijās par interešu konfliktiem starptautiskajā šķīrējtiesā. Explanation to General Standard 2. Sk. arī UNCITRAL Parauglikuma 12. p. 2. d.

Pastāv uzskats, ka šķīrējtiesas līgums prevalē pār likuma normām,²⁷ tātad teorētiski šķīrējtiesas līgumā puses var vienoties, ka šķīrējtiesnesis tiek iecelts arī ārpus obligātā saraksta, tomēr praktiski pastāv šaubas, vai šādu šķīrējtiesas spriedumu varēs izpildīt – vismaz Latvijā. Vislabākais risinājums būtu, ja likumdevējs atteiktos no obligātajiem šķīrējtiesnešu sarakstiem un grozītu arī citas normas Šķīrējtiesu likumā, lai nodrošinātu taisnīgu, objektīvu un neatkarīgu strīdu izšķiršanu šķīrējtiesā.

Kopsavilkums

1. Attīstīta šķīrējtiesas tiesiska ietvara pamatā ir divi principi: minimāls regulējums un privātautonomijas noteicošā loma. Tomēr Šķīrējtiesu likums pilnībā neatīno šos divus principus.
2. Autoru ieskatā, nav izprotami atsevišķi privātautonomijas ierobežojumi Šķīrējtiesu likumā. Piemēram, tas, ka puses nevar pieaicināt lieciniekus šķīrējtiesas procesā, tas, ka piespiedu kārtā nevar izpildīt *ad hoc* šķīrējtiesas spriedumus, un tas, ka elektroniski šķīrējtiesas līgums jāapstiprina ar drošu elektronisku parakstu.
3. Tomēr praksē visbūtiskākais privātautonomijas ierobežojums ir saistīts ar to, ka šķīrējtiesneši var tikt iecelti tikai no slēgtajiem šķīrējtiesnešu sarakstiem. Šķīrējtiesu likums noteic, ka šķīrējtiesnešu sarakstā nevar būt mazāk par desmit šķīrējtiesnešiem, un lielākajā daļā Latvijas šķīrējtiesu sarakstos ir minimālais šķīrējtiesnešu skaits. Tātad puses ir ierobežotas izvēlēties šķīrējtiesnesi, jo bieži vien šajā sarakstā nav personas ar noteiktām jomas vai valodas zināšanām. Tāpat sarakstos tiek iekļauti radnieki vai viena juridiskā biroja pārstāvji, kas savukārt rada interešu konflikta risku.
4. Šķīrējtiesu likuma 16. pants nosaka gadījumus, kad šķīrējtiesnesis nav tiesīgs piedalīties lietas izskatīšanā, tomēr šis uzskaitījums ir nepilnīgs. Te, iespējams, likumdevējam ir jāseko minimālā regulējuma principam, t. i., likumā nevajadzētu ietvert izsmelošus pamatus ar apstākļiem, kuri var izraisīt pamatotas šaubas par šķīrējtiesneša objektivitāti un neatkarību.
5. Lai Latvijas šķīrējtiesas regulējums būtu starptautiski atbilstošs un moderns, ir pilnībā jāpārņem UNICTRAL Parauglikums, tostarp jāatsakās no obligātajiem šķīrējtiesu sarakstiem un jāstiprina neatkarīga un objektīva strīdu izšķiršana šķīrējtiesā.

---

²⁷ Born G. B. 2022, § 12.01[B][c].